

Editor: Călin Vlasie

Redactare: Iulian Popescu

Tehnoredactare: Adriana Vlădescu

Design copertă: Ionuț Broșțianu

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ZAMFIR, MIHAI

Din secolul romantic / Mihai Zamfir. - Ed. a 2-a. București :

Cartea Românească, 2018

ISBN 978-973-23-3258-0

82.09

Mihai Zamfir

Din secolul romantic

Grupul Editorial ROCART

Copyright © Editura Cartea Românească Educațional, 2018

Editura Cartea Românească este un imprint al Grupului Editorial ROCART

www.cartearomaneasca.ro

CARTEA ROMÂNEASCĂ

Cuprins

<i>Prefață la ediția a II-a</i>	5
<i>Prefață la ediția I</i>	7
I. ESEU DESPRE SECOLUL AL XIX-LEA	9
II. DIN STILISTICA ROMANTISMULUI	67
<i>Memorie vs imaginație: un model al prozei românești</i> din secolul al XIX-lea	69
Exilul romantic	101
Din romantismul extremist	113
Retorica poeziei primului romantism	138
Apendice: un imn romantic	185
III. EMINESCIANA	191
Încă o explicație pentru inexplicabil	193
Devenire heraclitiană și cezură eleată (Analiza sonetului <i>Stau în cerdacul tău...</i>)	201
Constituirea mitului eminescian: glose despre un mit modern	213
Eminescu și secolul al XIX-lea	229

Sintagma *secolul trecut* va desemna în curînd secolul XX. Habitudinea noastră mentală de a numi „secolul trecut” secolul al XIX-lea nu este un simplu clișeu de limbaj, ci trădează dificultatea profundă a adaptării: nu sîntem încă pregătiți să privim propriul nostru secol – secolul pe care avem iluzia că-l mai putem încă influența – drept o entitate definitiv constituită, căreia ar trebui, cel mult, să-i găsim o etichetă. În curînd nu vom mai putea face nimic pentru secolul XX. Exegezele despre acest secol, al XX-lea, privit ca „secolul trecut”, se sedimentează deja, obscur dar ferm, în multe conștiințe meditative, tot așa cum *Originile secolului al XIX-lea* fermentau în conștiința lui Chamberlain înainte de înscrierea în calendar a anului 1900.

Cum putem pregăti trecerea spre un nou secol? Cultura dă răspuns angoasei existențiale sau dilemei într-un singur mod: creînd o nouă valoare. În cazul de față, noua valoare propusă de conștiința noastră ca punct de reper și punct de sprijin s-ar putea numi teoria *dinamicii secolelor*. Există o mecanică descifrabilă a genezei unui „spirit al secolului”, reprezentat de miezul său ireductibil, de forma proprie imposibil de confundat? Cum ia naștere un *Saeculum* specific? Paginile următoare vor încerca să fie răspunsul la aceste întrebări, un răspuns concret, dictat de formarea – în sens fenomenologic – a „Secolului al XIX-lea” ca entitate distinctă. Dar, mai întîi de toate, de ce să ne ocupăm de secole? Ce semnificație reală pot avea cei o sută de ani care marchează, convențional, timpul european? Alte rase și alte continente cunosc gradări cronologice diferite și nimeni n-a demonstrat pînă acum că, de exemplu, calendarul arab sau cel japonez n-ar fi perfect adecvate devenirii istorice. În plus, un spirit pozitivist și „iubitor de claritate” (în sensul comun al cuvîntului) ar putea argumenta că niciun eveniment crucial din istoria umanității n-a avut loc la 1600, 1700, 1800 sau 1900: timpul curge lin, pragurile istorice sînt convenționale, iar istoria n-a ținut seama de criteriile noastre nici atunci cînd, în urmă cu 1989 de ani, un eveniment crucial a avut loc în Galileea.

Aparențele oferă suficiente argumente pozitivismului, deoarece evenimentele care schimbă soarta lumii nu țin, în genere, seama

de cifrele rotunde. La o privire mai atentă și mai puțin „rațională”, lucrurile se schimbă: cifrele rotunde nu sînt complet lipsite de semnificație, iar *secolul* rămîne o entitate spirituală distinctă. Nu știm exact cît durează, el începe rareori la cifra terminată cu dublu zero, dar el există, fără nici o umbră de îndoială. Vom privi secolul tocmai sub acest aspect metafizic, ca o entitate supra-istorică, determinată prin trăsături irepetabile; vom vedea în el nu atît un veac, cît un *Saeculum*. Dacă sîntem cu toții de acord că la 1700 sau la 1800 nu se întîmplă nimic semnificativ, nu putem să nu observăm că există un „secol al clasicismului” sau un „secol al luminilor”, indiferente la limita cronologică exactă și coagulînd o spiritualitate continentală. Nu ne interesează atît mutațiile concrete și infinite ce compun veacul, cît spiritul insesizabil plutind deasupra lucrurilor și faptelor. „Viața reală este guvernată de instinctul îndepărtării fără întoarcere /.../. Viața spiritului este, în schimb, sub semnul instinctului întoarcerii”, după fericita formulă a lui Gabriel Liiceanu (*Încercare în politropia omului și a culturii*, București, Cartea Românească, 1981, p. 17). Încercăm să recuperăm spiritual secolul al XIX-lea. În fond, studiul de față ar trebui să se intituleze „*Ideea de saeculum cu aplicație la secolul al XIX-lea*”. Descoperirea acelu *quid* care diferențiază secolul al XIX-lea de oricare altul reprezintă o operație la fel de complicată ca și pentru oricare altă perioadă: poate chiar mai complicată, deoarece trăim încă în umbra secolului deconcertant, pe care Ion Ghica îl numise „mai mare și mai luminos între toate”, entuziasmat de proteismul și de spectaculozitatea lui.

Primul pas pe care îl facem, șovăitor, va fi schițat tot în sensul stabilirii metodei. Astăzi, ceea ce știm cu siguranță este un lucru simplu: spiritul fiecărui secol se formează în cadrele, uneori greu perceptibile, ale secolului precedent. Un secol derivă din altul; dar ce a reprezentat premoniție veritabilă în masa amorfă de fapte aflăm abia cu mult mai tîrziu, cînd secolul următor se apropie de sfîrșit. Privită din secolul ce i-a urmat, geneza unui anumit secol se desenează cu relativă claritate, se schițează potrivit unei aparente logici pe care apoi nu ezităm s-o codificăm sub formă de „legi”. Legi care, în fapt, nu reprezintă decît imprimarea tiparului nostru de gîndire pe o realitate mobilă și fără contururi.

În această perspectivă, cea mai eficace întîmpinare a secolului XXI ar trebui să constea în descifrarea și definirea secolului al XIX-lea, adică a secolului care este încă, pentru foarte puțină vreme, *secolul trecut*. Paradox numai aparent: secolul al XIX-lea reprezintă cea mai bună explicație – singura, de fapt – a secolului în care trăim. Geneza și finalul său, în acest punct al istoriei la fel de imprevizibile, fac posibilă construirea unui cod în virtutea căruia secolul actual va avea cu necesitate trăsăturile pe care le merită. Fără descifrarea și recuperarea într-o formulă ușor de reținut a secolului al XIX-lea, epoca noastră ar fi la fel de incomprehensibilă precum visele monstruoase din epoca barocă. Tentativa de definire a secolului al XIX-lea oferă, pînă la urmă, cel mai bun alibi pentru etichetarea secolului nostru. Încercăm deci să imaginăm o formulă de supraviețuire spirituală, de integrare conștientă în propriul secol. O voce obscură spune că modelul secolului al XIX-lea nu va fi foarte diferit de cel al secolului XXI.

1. *Cînd începe și cînd se termină secolul al XIX-lea?* Întrebarea nu este fără rost pentru că, după cum vom vedea, cronologia se arată labilă și se dizolvă ușor, iar intervalul marcat de date calendaristice nu se suprapune decît rareori peste accepția sa spirituală. Eticheta pe care o vehiculăm aproape inconștient, potrivit căreia secolul al XIX-lea începe la 1800 și se termină la 1900, nu acoperă nimic precis. Depinde foarte mult de ceea ce reprezintă pentru noi secolul al XIX-lea. Dacă el este, ca pentru Ranke, „secolul națiunilor”, atunci Revoluția Franceză își așterne umbra peste începuturile unui secol ușor de definit. Dacă este, ca pentru Chamberlain, „secolul raselor”, atunci originile sale spirituale vor fi cu mult mai recente și vor urca pînă în deceniul al patrulea. Dacă îl numim „secolul roșii” sau „secolul economiei politice”, atunci viața lui conștientă începe doar odată cu Restaurația. Discuțiile dintre istorici se pot prelungi la infinit: nu vom tranșa aici chestiuni de specialitate, în fond colaterale. Probabil că secolul al XIX-lea începe odată cu Napoleon și se sfîrșește odată cu Primul Război Mondial, după încheierea așa-numitei *belle époque*. Totuși, cu această delimitare nu sîntem mult mai avansați în apropierea de spiritul secolului: între epoca lui Louis XVIII, adică între Restaurația – pentru o clipă – a iluziei secolului al XVIII-lea și Europa mașinistă de la 1900, nu există măsură comună vizibilă. Privit

prin prisma tratatelor de istorie, secolul al XIX-lea își pierde treptat organicitatea; însăși sintagma „secolul trecut” devine inconsistentă, nu atât pentru că schimbările materiale rapide petrecute între 1820 și 1900 ne împiedică să privim unitatea temporală sub același semn, ci mai ales pentru că ne găsim în imposibilitatea aparentă de a preciza un numitor spiritual comun acestor stări eterogene. Ce poate fi asemănător între viața de curte din jurul anului 1820 și Europa modernizată de la 1900, între orașul care respira încă patriarhalitatea unui târg ceva mai mare în vremea lui Louis XVIII și peisajul industrializat, transformat în mare metropolă la 1900? Berlinul trepidant („Privesc orașul furnicar...”) se află în același secol cu târgușoarele calme descrise de Goethe în *Dichtung und Wahrheit*.

Dacă Ion Ghica, cel deja citat, se lansa în efuziuni lirice la adresa acestui secol, condus fiind de ideologia sa liberal-progresistă, tot atât de adevărat este că nicio altă epocă din istoria umanității nu a schimbat într-atât aspectul vieții oamenilor ca intervalul cuprins între 1800 și 1900. Acumulări lente, aproape imperceptibile, ies brusc la iveală sub forma unor salturi care, pe bună dreptate, au speriat. Privite retrospectiv, cifrele cunoscute apar copleșitoare. Dacă luăm în considerare cea mai stabilă dintre ocupațiile umane, agricultura, schimbările produse brusc de-a lungul acestui secol răstoarnă o ordine și o evoluție milenare. Cîteva exemple: la 1800, un ar de grîu era secerat cu secera în timp de o oră (situație existentă de secole și valabilă, probabil, chiar în urmă cu un mileniu); la 1850, aceeași suprafață era secerată cu coasa în 15 minute, iar la 1900, o secerătoare realiza performanța în două minute. Numărul de ore necesar pentru obținerea unui kilogram de grîu treierat fusese cam același timp de milenii: la 1800, el era de două ore; la 1900, scăzuse sub o jumătate de oră, deci de aproape cinci ori. În manufactură și în meșteșuguri, aceeași cantitate de timp rămăsese necesară secole de-a rîndul pentru obținerea unui anumit produs, deoarece meseria se transmitea de obicei din tată-n fiu, odată cu rețeta de fabricație și cu ritmul confecționării. Între 1800 și 1900, indicele producției manufacturiere crește în Statele Unite de 4,5 ori (cu 450%), inaugurînd creșterea galopantă a productivității cu care azi aproape ne-am obișnuit. (Am extras datele din cartea lui Jean Fourastié, *Le grand espoir du XXe siècle*, Paris, Gallimard, 1963.) Consecințele pentru

viața materială a oamenilor, dar și pentru mentalitatea lor, sînt ușor de prevăzut. Greu perceptibile pe moment, mutațiile în ordinea materială a existenței vor deveni curînd manifeste, aruncînd chiar pe cei ce le trăiau efectiv într-o comprehensibilă stupeoare.

Totuși, secolul trecut nu a reprezentat – în curgerea timpului – o entitate uniformă, o porțiune cronologică verificabilă și ușor de definit prin emblemă, așa cum fuseseră cele două secole precedente, al XVII-lea și al XVIII-lea.

Ne dăm seama cu ușurință că secolul al XIX-lea a suportat, într-un anumit punct al său, o ruptură, o soluție de continuitate: soluție de continuitate brutală, resimțită violent mai ales de conștiința poetică a Europei, dar, difuz, și de conștiința ei socială sau filosofică. Astăzi, putem constata că, un timp destul de îndelungat, secolul al XIX-lea a avut desfășurare lină, a păstrat aproape intacte cadrele secolului precedent, prelungindu-le naiv și nonșalant. Cît timp a durat – social și economic – continuitatea vizibilă? Spre mijlocul secolului, într-un punct oarecare, o fisură severă rupe armonia. Este greu de stabilit cu precizie unde se situează acest punct, dar oricine va fi de acord că el a existat cu adevărat și că, după aceea, secolul și-a pierdut înfățișarea inițială. Poate că abia atunci el și-a descoperit adevărata esență.

După Roland Barthes, un asemenea moment ar fi anul 1850, punctul de plecare al epocii de după eșecul mișcărilor de la 1848 din întreaga Europă: 1850, anul „crizei conștiinței europene”, momentul impunerii unui proces care continuă pînă astăzi; de la 1850, Europa se află într-o „criză” perpetuă, pe care am fi tentați s-o numim benefică și creatoare, din moment ce a prezidat la transformarea din temelii a formelor de cultură moștenite de sute de ani.

Sintezele de pură istorie împing mai spre noi momentul rupturii: el s-ar plasa către 1870, an în care transformarea industrială devine vizibilă și se impune cu brutalitatea realității tangibile. Într-o sinteză ce face autoritate (*L'Europe du XIXe siècle*, Milano, Marzorati, 1959, mai ales capitolul intitulat *L'évolution culturelle*, redactat de istoricul Fritz Valjavec), vectorii transformării converg spre anul 1870 ca spre un punct de schimbare, ca spre un moment de *non-retour* la formele anterioare de existență. Europa de pînă la 1870 ar fi, în urma perspectivei generale degajate de lucrare, o Europă în ebuliție, căutîndu-și

propriul sens; Europa de după 1870 ar oferi spectacolul unei structuri socio-economice și culturale ce și-a legitimat identitatea, intrând într-o fază de acalmie aparentă prin explorarea formei existențiale descoperite.

Alte opinii aleg chiar anul 1880 drept an al schimbării fundamentale, drept moment de criză percepută clar. În *Jurnalele sale*, Robert Musil ia de obicei ca punct de referință anul 1880, comparând frecvent ceea ce era „înainte” de acest an și schimbările produse în cascadă „după”.

Chiar dacă autorul *Omului fără însușiri* avea tendința de a transforma anul propriei sale nașteri într-un an-simbol, există suficiente argumente obiective pentru a vedea în anul 1880 o placă turnantă, cel puțin pentru unele țări europene, între care și țara noastră. Stabilizarea democrației liberale, consolidarea în forme recunoscute a spiritului *Junimii*, apogeul generației Eminescu-Creangă-Caragiale și, în același timp, europenizarea definitivă (sub aspectul spectrului genurilor și speciilor literare, al artelor muzicale și plastice) a culturii române, ce poate în sfârșit susține un dialog de la egal la egal cu cultura europeană, – iată tot atâtea argumente posibile pentru a vedea în acest punct un moment decisiv al evoluției noastre.

Și mai este ceva – de data aceasta, în domeniul general european: anul 1880 marchează apariția a ceea ce putem numi „noua cultură”, din care decurge spiritul contemporan. Fie că este vorba de simbolism, de impresionismul pictural, de reînnoirea sculpturii, de recunoașterea marilor predecesori (Baudelaire, Stendhal sau Rimbaud), de experimentele prozodice (versul alb, versul liber, proza ritmată, fonetica poetică experimentală) – toate eforturile novatoare dispuse pe decenii își găsesc, în jurul lui 1880, *forma*. Noul apare în cultura europeană în ipostaze ostentative doar către 1880 – și ne referim la noul care îndrăznește pentru prima oară să-și strige numele. Romantismul (într-un sens pe care îl vom preciza mai târziu) iese din domeniul psihologiei sociale și se privește în oglindă: consecințele efective ale așa-numitei „revolte romantice” de la 1830 le recunoaștem pe deplin abia în a doua jumătate a secolului. Sensul individualismului sub semnul căruia s-a desfășurat întregul secol apare limpede pentru toată lumea, iar din fantasticele proiecte ale filosofilor romantice se extrag

ultimele concluzii în domeniul formei. Anii 1880 aduc în peisajul spiritual european o ambianță resimțită de oricine – cu un frison – drept *altceva*, drept nouitatea așteptată nelămurit de multă vreme. Înainte ca publicul să sesizeze inovația fundamentală a unei forme de artă, infinit mai frapantă devine schimbarea decorului concret al Europei. În câțiva ani, el se modifică radical. Lentele acumulări duc, spre 1880, la o izbucnire pe care spiritele patriarhale nu o bănuiseră; a fost ca și cum s-ar fi dat jos, brusc, vâlul de pe o construcție edificată treptat, fără zgomot.

Omul de la 1880 începe să posede multe dintre obiectele și comoditățile la care părinții săi, către jumătatea secolului, nici nu îndrăzniseră să viseze. *Petrolul* se extrage masiv și schimbă în câțiva ani fața planetei, provocând un ritm de industrializare nebănuit (tot el s-ar putea să o schimbe, iarăși, prin simpla lui diminuare sau absență, la finele secolului XX); *electricitatea* intră în multe case și oferă nu doar o nouă lumină, un nou decor nocturn, ci, pur și simplu, o nouă dimensiune a existenței: forța ei misterioasă și insesizabilă, în care se intuiesc posibilități infinite, poate să-și asume, virtual – orice sarcină supraumană. Nu latura mărunț-utilitară este cea care fascinează, ci apariția, în conștiința publică, a „zinei Electricitate”. *Gazele naturale*, extrase în mare cantitate odată cu petrolul, încălzesc în chip miraculos locuințele, acolo unde frigul – apanajul interiorului de secol XIX tradițional – domnise nestingherit: se naște o nouă idee despre Interior – spațiu izolat în Univers, menținut la o temperatură constantă, ridicată și anti-naturală; fără această idee ar fi imposibil să ne imaginăm interiorul impresionist (Monet), literatura de tipul *Jeunes filles en serre chaude* sau opera lui Marcel Proust. *Automobilul* – produs în cele din urmă derivat al petrolului – anulează o intuiție și, concomitent, o teamă multimilenară, teama în fața distanței: calul nu mai este măsura spațial-temporală a deplasării, ci rămâne doar un animal cu trecut eroic. *Automobilul, trenul*, ca și *vaporul* capătă performanțe velotice deosebite, ajung la dimensiuni și structuri apropiate celor de azi, acționează în sprijinul aceleiași idei de anulare a spațiului, entitate redutabilă, care se opusese, pînă atunci, oricărui proiect îndrăzneț. *Automobilul*, prin dimensiuni și prin aderența sa la individ, personifică superlativ această realizare. *Bicicleta* aduce reforma la nivel anecdotic,

individual și sportiv: performanța învingerii modeste a spațiului se poate realiza, prin urmare, și de unul singur, prin voință și efort fizic. *Razele X*, apărute în practica medicală curentă, anulează încă un obstacol fundamental: interdicția de a pătrunde în microcosmul corpului uman; nu numai eficiența medicală a unei asemenea descoperiri surprinde, ci fascinează mai degrabă anularea unui tabú terifiant; a privi în corpul uman, operațiune ce intră după câțiva ani în domeniul banalului medical, banalizează o însușire pe care secole întregi au atribuit-o magiei sau sfințeniei. *Anestezia*, practică devenită la rîndul ei curentă, posedă aceleași virtuți ambivalente, medical-spirituale: nu numai că intervenția chirurgicală se desfășoară în condiții superioare, dar reforma psihologică a anulării durerii fizice schimbă profund raportul dintre om și mediu. *Submarinul* sau *aeroplanul* nu sînt altceva decît perfecționări ale miracolului deja evocat – cel al abolirii spațiului în condiții extravagante. Lumea își pierde, în ansamblu, vechile dimensiuni în jurul anului 1880.

Am menționat doar o mică parte dintre inovațiile tehnico-științifice care irump în existența cotidiană la începutul deceniului al nouălea al secolului trecut. Li s-ar putea adăuga multe altele. Semnificativ mi se pare și faptul că lista acestor noutăți a fost stabilită, empiric, admirativ și spontan, tocmai de către un scriitor, Robert Musil, în Jurnalul său: înseamnă că suita de fapte care au schimbat, efectiv, viața cotidiană la 1880 a putut fi surprinsă mai degrabă de un ochi aderent miracolului, adică de ochiul ființei creatoare în imaginar – prozatorul.

Există un numitor comun între avînturile romantice din jurul lui 1830, revoltele de la 1848, criza depresivă care urmează și miracolele tehnico-științifice din jurul lui 1880? Îl identificăm doar pe coordonate strict estetice. Din punctul de vedere al unei spiritualități globale, mi se pare că numitorul comun nu poate lua decît o singură formă: cea a *expansiunii individualității*. Toate faptele, aparent haotice și incongruente, pe care le observăm de-a lungul unui singur secol nu fac decît să traducă *in actu* o stare difuză și insesizabilă – ecloziunea individualismului. Dacă echivalăm „secolul romantic” cu „secolul individualismului”, nu sîntem prea departe de adevăr. Spectacolul pe care îl oferă un veac întreg pare a avea un singur sens, acela al evoluției

individualismului, de la revendicarea instinctivă la cadre existențiale organizate.

Secolul al XIX-lea nu este secolul al XIX-lea atîta timp cît individualismul nu ajunge să fie perfect triumfător, cîtă vreme revendicarea fundamentală rămîne la stadiul de miraj: încetînd de a mai fi miraj, tăindu-și o parte importantă din realitatea cotidiană, secolul al XIX-lea își împlinește în individualism destinul spiritual. Că materializarea acestei tendințe are loc la 1850, 1870 sau 1880 – faptul nu prezintă o importanță deosebită: e suficient să știm că undeva, după jumătatea secolului, trece granița nevăzută care desparte „presecolul XIX” de realizarea lui efectivă.

În primele decenii de după 1815, individul trăiește conform normelor de viață moștenite de la secolul precedent, al XVIII-lea: în obiceiuri jurnalieră, în modul de a privi religia, în corespondență, în viața socială, în gastronomia de lux, în costume, în împărțirea aparentă a societății, în spiritul mobilierului – secolul al XVIII-lea comandă încă existența tuturor. Din păcate, acest fapt fundamental a fost prea puțin observat și aproape deloc studiat. Cîte o teză șocantă pusă în slujba unei demonstrații parțiale (despre „clasicismul romanticilor” în literatură sau despre „reconcilierea clasicului cu romanticul” a lui J.G. Robertson etc.), cîte o frază restrictivă sugerează adevărul fundamental, care nu s-a bucurat încă de nici o exegeză globală. El rămîne încă să fie demonstrat.

Se mai crede, de exemplu, că „revolta romantică” din deceniile 1820–1830, echivalentă mental cu „revolta” de alt tip, de tip social, a refăcut relieful Europei; că valul profund propagat din Germania și Franța a schimbat fața lucrurilor, a adus continentul la o „oră romantică”. Nu analizăm cum se petrec lucrurile din punct de vedere socio-economic. Dar, din punct de vedere artistic, la o privire lipsită de prejudecăți și în contact cu semnele realității, observăm cu totul altceva: continuitatea dintre epoca 1780–1790 și cea din jurul lui 1830 se lasă descoperită cu ochiul liber. Viața lui Goethe are o unitate perfectă, de la tinerețe pînă la moarte, și ea reflectă perfect viața spirituală a Germaniei din aceeași perioadă. Manierele înaltei societăți din romanele lui Balzac nu s-au schimbat fundamental față de cele de la 1780; idealul concret al personajelor din înalta societate, care

populează romanul balzacian, este un ideal de Curte și de armonie, produs al secolului precedent. Nici măcar în Franța sau Germania „ruptura romantică” nu se verifică întru totul. Am putea extinde lista cu exemple concrete de continuitate evidentă, care pun sub semnul întrebării generalizarea abuzivă a unor gesturi de semnificație strict locală și peste măsură de exagerate. Dar să revenim la domeniul care ne interesează cu deosebire, la domeniul literaturii.

La prima vedere, soluția de continuitate este brutală și indiscutabilă: n-am învățat, încă din liceu, că la 1820–1830 se schimbă fața literaturii? Că „la bataille d’Hernani” a modificat cursul Literelor europene? Că romanticii distrug citadela clasicismului sclerosat? E reconfortant să observi în ce măsură prima educație primită se bazează pe premise false sau aproximative, deoarece acest lucru îți prelungește tinerețea. Nici măcar în domeniul literar ecuația rupturii nu se verifică prin fapte. În compunerea istorisirii morale despre clasicismul – bătrîn, rău și egoist – învins, la începutul secolului al XIX-lea, de romantismul – tînăr, bun și generos –, declarațiile făcute în febră poetică de un Victor Hugo au substituit spontan realitatea literară. Realitatea literară este infinit mai complexă și abia recente analize stilistice o scot la iveală, ca pe o superbă statuie deshumată de arheologi și făcută să contrazică teoriile liniștitoare. Este de ajuns să observăm că între ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și anul 1830, departe de a fi ruptură, există un *continuum* stilistic aproape perfect. La nivelul certitudinilor ultime, adică la nivelul Textului, faimoasa „ruptură” există doar în imaginația exegeților tradiționaliști. Dacă facem abstracție de această imaginație și ne adresăm numai literaturii care a provocat exegezele, lucrurile se complică imediat și ies din schema (în roșu și negru violent), destinată parcă unor minți limitate, despre clasicism *vs* romantism. De-a lungul primelor decenii ale secolului trecut, pînă către 1840, limbajul, figurația, lexicul, idealul estetic și versificația poeziei romantice sînt cele ale secolului anterior. Se schimbă, firește, substanța ideilor vehiculate, tonul și revendicările imediate, dar, într-o analiză formală, acestea constituie detalii pitorești.

Or, tocmai analiza formală învederează permanența spiritului secolului al XVIII-lea. Versul lui Musset, Lamartine sau Victor Hugo debutant este versul neoclasic din secolul precedent; limbajul figurativ

care face fiorul noutății pe la 1820–1830 apare astăzi extras din zona de poeticitate convențională a secolului al XVIII-lea. (O lectură sumară a celor mai novatoare *Meditații poetice* ale lui Lamartine arată că mereu soarele este „le roi brillant du jour”, iar luna „la reine des ombres”, într-o consonanță perfectă cu catalogul de termeni poetici și nepoetici din secolul al XVIII-lea.) Mai mult însă: versul nu iese cu nimic din perfecțiunea formal-prozodică, provocată de stricta observare a retoricii, iar tărăgănarea uniformă a alexandrinului, pendularea lui egală demonstrează, triumfător și strofă de strofă, că nimic nu s-a schimbat în mecanica versificației pînă la 1850.

Înseși îndrăznelile sau nonconformismul – adică strofa de fantezie, versul burlesc sau onomatopeic – existaseră din plin în secolul precedent: simpla inventariere a inovațiilor romantice ne plasează imediat într-o acuzată continuitate prozodică cu secolul al XVIII-lea. Personalităților tipice epocii de tranziție dintre cele două secole li se poate găsi cu dificultate o etichetă convenabilă: ce sînt Goethe sau Chateaubriand? Romantici? Semnificația denotațiilor dispăre complet: ei sînt oameni ai secolului al XVIII-lea, al cărui spirit îl prelungesc spontan în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Personalitățile-efigie de la 1800 au acel aer atemporal pe care îl conferă lipsa de aderență la o școală prea mărunță. Civilizația pe care a propus-o omenirii secolul al XVIII-lea este complexă și variată, iar ea se întinde dincolo de limitele cronologice ale acestui secol.

Dacă astfel stau lucrurile în Occidentul Europei, s-ar părea, tot la o primă vedere, că ruptura romantică ar fi fost mai netă în țările din sud-estul Europei, în micile țări unde romantismul s-a suprapus resurrecției naționale. Pragul romantic, 1820–1830, s-ar desena cu mai mare claritate în literatura română, de exemplu, decît în literaturile apusene. Și aici nuanțările trebuie introduse pentru a nu simplifica realitatea de dragul teoriei – exercițiu mult mai vechi și mai răspîndit decît se crede. Este suficient să parcurgi cu atenție singura exegeză exhaustivă a problemei, consacrată domeniului românesc (Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, 1972), pentru a observa faptul că abia ultima fază (*Emergența romantismului*, 1830–1840) poate fi pusă, și aceasta cu mari restricții, sub semnul unor prime forme stilistice novatoare. Iar pentru cel familiarizat, cît de cît, cu opera și stilul de